

“CYPHELLA” FERRUGINEA EEN VERHAAL VOL MISLUKKINGEN

Marjo & Nico Dam

Hooischelf 13, 6581 SL Malden

Dam, M. & Dam, N. 2012. “Cyphella” ferruginea in The Netherlands. *Coolia* 55(3): 151–154.

The first collection of *Cyphella ferruginea* in The Netherlands is described and illustrated. It is a minute cyphelloid species, growing on the bark of living trees. We argue that the species belongs to the genus *Maireina* W.B. Cooke emend. Bodensteiner, but the appropriate combination has not yet been made.

Dankzij Henk Lammers bestaat er binnen de NMV een platform voor geïnteresseerden in de niet-Plaatjeszwammen. Dat platform is de werkgroep “Cristella”; op dit moment een stuk of 20 enthousiastelingen, beginner of gevorderd, die graag naar Korst-, Koraal-, Knots- Tril-, Buik-, Zakjes-, Gaatjes- en/of Slijmzwammen kijken. De werkgroep, waarbij trouwens iedere geïnteresseerde welkom is, organiseert twee keer per jaar een studieweekend, in de seizoenen waarin Plaatjeszwammen en Boleten voor weinig afleiding zorgen. Van die Cristella-weekenden verschijnen regelmatig verslagen in *Coolia* (zie bijv. Osieck & Bruggeman (2011)).

Voor het voorjaarsweekend van 2011 zouden wij de accommodatie regelen, in de buurt van de Ooijpolder ten oosten van Nijmegen. Dat mislukte. De streek lijkt door de georganiseerde toeristenbranche ontdekt te zijn, en zelfs buiten ‘het seizoen’ is verblijf er praktisch onbetaalbaar geworden. We moesten dus uitwijken, en besloten dan maar naar een gebied te gaan waar nog weinig naar paddenstoelen gekeken was: het Land van Maas en Waal, ten westen van Ravenstein. Zo op het eerste gezicht is die streek behoorlijk verziekt door intensieve landbouw, natuurbeheer ss. Bleker, maar je weet maar nooit of er niet nog enkele pareltjes resteren. Bij een voorexkursie kwamen we in de jonge bosaanplant van het waterwingebied bij Macharen terecht. Een natuurgebied zouden we dat nog niet willen noemen – te jong en te duidelijk aangeplant – maar er ligt al wel veel dood hout en er zit enig leeftijdsverschil in de aanplant; goed beheerd dus, wat ons betreft. Op de schors van een levende Zomereik vonden we een stel kleine lichtbruine, schelpvormige paddenstoeltjes, nog geen millimeter

groot, en zonder lamellen. Een cyphella-achtige, dus. Helaas was de collectie in niet al te beste staat, en het lukte niet ze te determineren. We besloten om ze tijdens het Cristella-weekend dan maar weer opnieuw te vinden. Ook dat mislukte; voorjaar 2011 werd geteisterd door droogte. Pas met de nattigheid in december leek het zinvol om een nieuwe poging te wagen, en dat verliep voorspoedig: we vonden opnieuw een stuk of 10 vruchtlichaampjes (Figuur 1). Die staan beschreven in het kader op de volgende bladzijde.

Figuur 1. “Cyphella” ferruginea. (Foto: Nico Dam)

***Cyphella ferruginea* H. Crouan & P. Crouan**

Collectie ND11162

Waterwingebied Macharen, op licht bemoste en bealgde schors van levende Zomereik, 3 december 2011.

Vr.l. (zie Figuur 1) solitair of in groepjes groeiend, gewelfd schelp- of halfbolvormig en ruggelings, zonder steel aangehecht aan het substraat met de opening naar beneden, nauwelijks 0.5 mm in diameter. Buitenkant duidelijk wollig-harig, licht bruin, maar bleker rondom de opening waar de haren iets buiten steken. Hymenium (op de binnenzijde van de schelpjes) glad, heel bleek creme-grijsig.

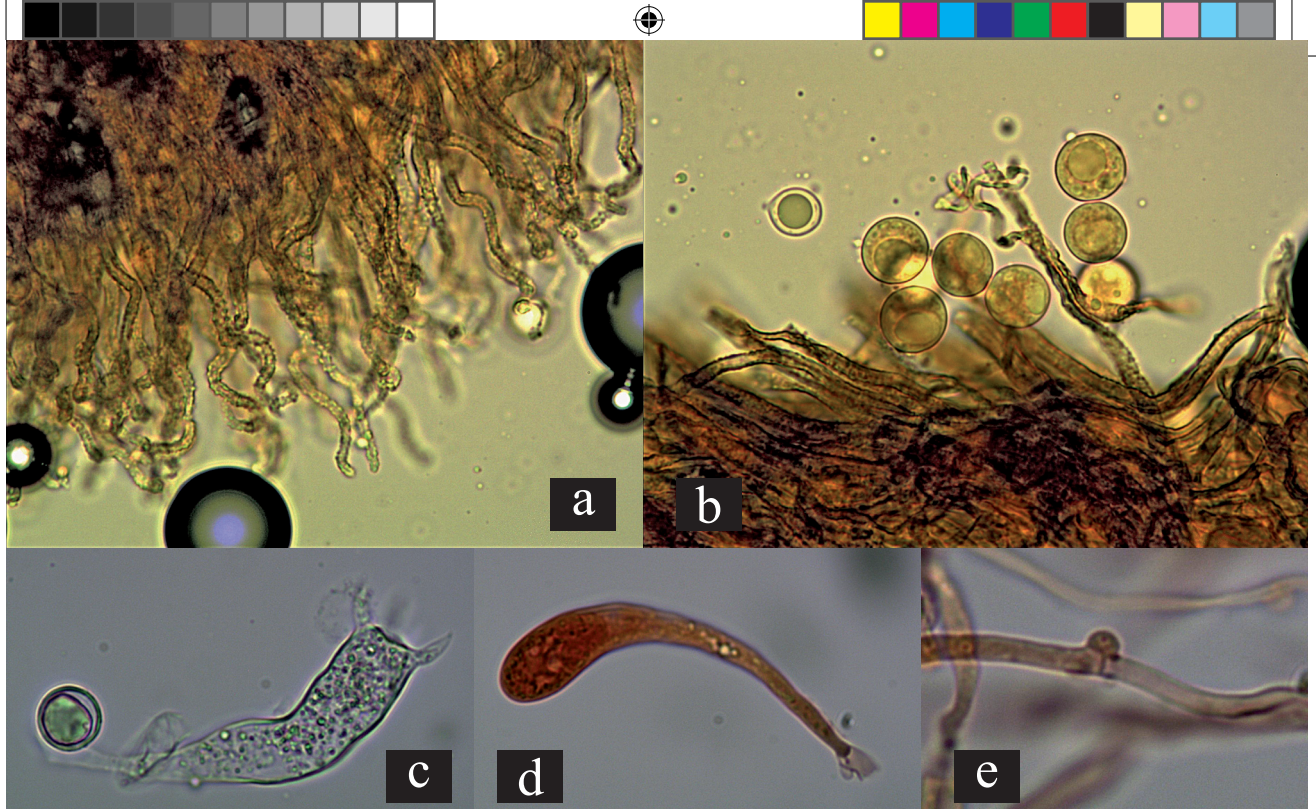
Sporen vrijwel exact bolvormig, 9.5–14 μm Ø, lengte/breedte-verhouding ≈ 1.0 . Basidiën knotsvormig met een slanke steel, 4-sporig, bijv. 50 $\times$ 15 μm . Geen cystiden gezien. Beharing van het buitenoppervlak: haren lang en slank cilindrisch, spiraalachtig gedraaid in het bovenste deel, in water gelig-bruin, geheel bedekt met korrelige incrustatie die snel oplost in 5% HCl maar nauwelijks in 5% KOH, ca. 3 μm Ø, iets dikwandig, soms met secundaire septen. Gespen aanwezig, maar moeilijk zichtbaar aan de slanke basis van de basidiën. Microfoto's: zie Figuur 2.

De boeken erbij

Met deze collectie kon een serieuze determinatiepoging gewaagd worden, maar die mislukte. De Funga Nordica (2008) leidt naar *Resupinatus* (grijs, gelatineus), Horak (2008) naar *Cyphella digitalis* (een vingerhoed op Zilverspar), Moser (1983) naar *Merismodes* (opgezwollen haaruiteinden) of *Calathella* (wittige puntmutsjes met langwerpige sporen), en Gröger (2008) en de Flore Analytique (Kühner & Romagnesi, 1953) bevatten geen *Cyphella*'s. Tijd voor zwaarder geschut, dus. Voor *Cyphella*'s ligt er altijd nog de monografie van W.B. Cooke (1962). Die is weliswaar heftig bekritiseerd, maar helaas heeft geen van de kritikasters de moeite genomen om zelf wat beters te maken. In dit geval leidt Cooke's werk direct naar het genus *Maireina*. Vanwege de spiraalachtig gekrulde haaruiteinden zou je dan bij *M. spiralis* uitkomen, maar die zou geen zuiver ronde sporen moeten hebben (daar komen we nog op terug). Cooke's enige rondsporige *Maireina* (*M. regnelliana*) heeft rechte haren en kleinere sporen. Maar er was een lichtpuntje: dankzij Marian Jagers hadden we net een proefschrift over *Maireina* (Bodensteiner, 2006) in handen gekregen, met daarin een sleutel tot alle genera van cyphelloïde fungi en een monografie van *Maireina*. Ook deze sleutel vond onze collectie ondubbelzinnig een *Maireina*. Bodensteiner erkent daarin drie soorten met rondachtige sporen: *M. disseminatus* (sp. kleiner dan 8 μm), *M. regnelliana* (met rechte haren en opvallend gesteelde vruchtlichamen) en, verrassend, *M. spiralis*, waarvan Cooke de sporen verkeerd gemeten blijkt te hebben. Toch lijkt het onwaarschijnlijk dat onze collectie *M. spiralis* moet heten. Hoewel de spiraalharen ontegenzeggelijk een opvallend overeenkomstig kenmerk vormen, zijn er ook verschillen, zoals samengevat in onderstaande tabel.

	M. spiralis ss. Bodensteiner	Collectie ND11162
Vorm vruchtlichaam	Vlak schotelvormig	Gewelfd schelpvormig
Sporenvorm	Subgloboos ($Q \approx 1.2$)	Bolrond ($Q \approx 1$)
Basidiënmaat	tot 30 $\times$ 10 μm	tot 60 $\times$ 15 μm

Figuur 2. Microfoto's van "*Cyphella*" *ferruginea*. a: Haren op de buitenzijde, in Melzer's reagens; b: sporen, in Melzer's reagens; c: basidium, in water; d: jong basidium met basale gesp, Congorood/5% KOH; e: hyfe met gesp, in Congorood/5% KOH. (Foto's: Nico Dam)

Bovendien is *M. spiralis* een Noord-Amerikaanse soort, die alleen van de typecollectie bekend is (Bodensteiner, 2006), en we zouden wat huiverig zijn om die naam dan ook maar voor een Europese collectie die er een beetje op lijkt te gebruiken. Kortom, hoewel het langzamerhand wat hypochondrisch dreigt te worden, we moesten ook deze determinatiepoging als mislukt beschouwen.

Handel met voorkennis

Storend is vooral dat we eigenlijk de hele tijd al wel een naam voor onze vondst hadden, namelijk *Cyphella ferruginea* H. Crouan & P. Crouan. We hadden alleen geen idee hoe je daar op een fatsoenlijke manier op uit zou kunnen sleutelen. Deze naam viel, voor zover wij ons herinneren, een paar jaar geleden voor het eerst, toen we van Stip Helleman een collectie kregen die hij in Deux-Sèvres (relatief dicht bij de typelocatie van *C. ferruginea*) op Kornoelje verzameld had. Er staat een matige foto van de soort in Field Mycology (Lucas, 2006), en uit het zeer summiere begeleidende commentaar krijgen we, tussen de regels door, de indruk dat het wel eens niet zo'n heel zeldzame soort zou kunnen zijn. Helaas heeft de auteur van dat verhaal in Field Mycology nooit geantwoord op ons verzoek om meer info, maar de Britse online basidiomycota checklist vermeldt vijf vindplaatsen. De oorspronkelijke beschrijving van *Cyphella ferruginea* (Crouan & Crouan, 1867) is summier, maar treffend van toepassing op onze vondst, inclusief de ronde sporen en de kronkelige haren, en we zijn er van overtuigd dat het inderdaad om deze soort gaat. Achteraf bleek trouwens dat er wel degelijk een boek is waarmee onze paddenstoel toch uit te sleutelen valt: de korstjesflora van Bourdot & Galzin uit 1927. Korstjes? Tsja, deze paddenstoeltjes hebben immers geen lamellen...

De genusopvattingen zijn ondertussen natuurlijk wel gewijzigd. Het eertijds grote genus *Cyphella* is inmiddels weer tot op de typesoort (*Cyphella digitalis* Fr., niet inlands) uitgekleeft, waarbij de overige daar in de loop van de tijd in geplaatste soorten over talloze andere genera verdeeld zijn. Onze soort zou, volgens de huidige inzichten (Bodensteiner, 2006), in *Maireina* gevoerd moeten worden. De betreffende combinatie is echter nog nooit gemaakt, en *Coolia* is daar ook niet de goede plek voor. Voorlopig houden we het dus maar op “*Cyphella*” *ferruginea*, inclusief de aanhalingstekens.

Een algemene soort?

Hoe zeldzaam zou deze *Cyphella* nu eigenlijk zijn, hier te lande? Moeilijk te zeggen, het gaat tenslotte om schelpjes die de millimeter nauwelijks halen. Maar als je er op gaat letten... Feit is dat ze beslist niet op iedere bemoste boom zitten. Ondanks gericht zoeken hebben we ze niet gevonden op de Hoge Veluwe, Amelisweerd en de Groenlanden (Ooijpolder). Aan de andere kant, we hadden twee weken na de eerste vondst een excursie in Staddijk, Nijmegen, en Marjo Dam en Anneke van der Putte vonden daar “*Cyphella*” *ferruginea* op maar liefst drie verschillende bomen. Weer een week later bekeken we de eiken langs een fietspad hier in Malden eens wat beter, en jawel, daar hadden we de vijfde vondst. Kortom: nee, we denken niet dat het om een erg zeldzame soort gaat, hij is gewoon erg niet-representatief gekarteerd. Als zeer voorlopige tip: het lijkt er op dat bomen waarop ook allerlei kleine *Mycena*’s (*M. adscendens*, *M. erubescens*, *M. meliigena*, *M. pseudocorticola*...) op de schors groeien goede kandidaten zijn om ook op deze *Cyphella* af te speuren.

Met dank aan Marian Jagers, die ons aan het (helaas nooit gepubliceerde) proefschrift van Philomena Bodensteiner geholpen heeft.

Literatuur

- Bodensteiner, Ph. 2006. *Maireina* W.B. Cooke. Morphologisch-anatomische Untersuchungen an einer Gattung cyphelloider Homobasidiomyceten. Proefschrift, Ludwig-Maximilians-Universität München.
- Bourdot H. & Galzin, A. 1927. Hyménomycètes de France. Herdruk 1984, als Bibliotheca Mycologica, band 23, J. Cramer Verlag, Vaduz.
- Checklist of British & Irish Basidiomycota, op <http://www.basidiochecklist.info/DisplayResults.asp?intGBNum=13024>. (bekeken op 6 december 2011)
- Cooke, W.B. 1962. The cyphellaceous fungi. A study in the Porotheleacea. Sydowia, Beiheft 4: 1–144.
- Crouan, H. & Crouan, P. 1867. Florule Finistère, p. 61. Parijs.
- Gröger, F. 2006. Bestimmungsschlüssel für Blätterpilze und Röhrlinge in Europa, Teil 1. Regensburger Mykologische Schriften, Bd. 13.
- Horak, E. 2005. Röhrlinge und Blätterpilze in Europa. Elsevier / Spektrum Verlag.
- Knudsen, H. & Vesterholt, J. (eds.) 2008. Funga Nordica. Nordsvamp, Kopenhagen.
- Kühner, R. & Romagnesi, H. 1953. Flore analytique des champignons supérieurs. Masson, Parijs.
- Lucas, A. 2006. Some winter rarities. Field Mycology 7: 85.
- Moser, M. 1983. Die Röhrlinge und Blätterpilze, 5. Auflage. Kleine Kryptogamenflora, Band IIb/2. G. Fischer Verlag, Stuttgart.
- Osieck, E. & Bruggeman-Nannenga, I. 2011. Rond Maas en Waal. *Coolia* 55: 13–19.

